

Budsjettsøknad til Agder fylkeskommune 2027 – Frolands Verk

Med basis i mulighetsstudien «Fullskala museumsdrift på Frolands Verk» (vedlagt), startet i oktober 2024 et forprosjekt som legger til rette for profesjonell museumsdrift i det kulturhistoriske anlegget Frolands Verk i Froland kommune, Agder. Prosjektet er finansiert av Froland kommune og Agder fylkeskommune, sammen med et tilskudd fra Kultur- og likestillingsdepartementet for 2026. Forprosjektet varer til februar 2027, og legger opp til ordinær museumsdrift frå 2027.

For budsjettåret 2027 søker Froland kommune om et fylkeskommunalt driftstilskudd på kr. 2.000.000 (se vedlagt budsjett).

Den offentlige driftsfinansieringen baserer seg på en fordelingsnøkkel 60-20-20 mellom stat, fylkeskommune og kommune. Froland kommune gjorde følgende vedtak i kommunestyremøte 18. juni 2026: «Froland kommune vedtar å innarbeide inntil brutto kr 2,0 mill. i driftsbudsjettet for 2027 til museumsdrift på Frolands Verk.»

Svar fra staten får vi når statsbudsjettet for 2027 er vedtatt, men utsiktene virker lovende. For statsbudsjettet 2026 søkte Froland kommune om et prosjekttilskudd for å styrke forprosjektet frem mot driftsfasen. Prosjektet fikk et tilskudd på 1 mill. Dette tar vi som signal om at museumsdrift i Frolands Verk hører hjemme i den nasjonale museumspolitikken.

Fra kommunalt forprosjekt til museumsdrift i konsolidert museum

Forprosjektet jobber strategisk med planer og innhold, og bygger samarbeid med relevante fagmiljø. Prøvesesongen 2026 gav tegn til at Frolands Verk raskt kan etablere seg som et velfungerende og viktig museum i det norske museumslandskapet. Med relativt liten ressursbruk, og desto mer i samarbeid med andre aktører, ble det bygd et publikumstilbud basert på anlegget og dets historie, med utstillinger, film, uteaktiviteter, omvisning, museumsbutikk og kafé. Den fem ukers sesongen med fem åpningsdager per uke, gav et besøkstall på 2689. Sommersesongen 2026 er nettopp åpnet, med et styrket innhold.

Fra Abel-dagen 2025, på den første prøvesesongens siste dag. Foto: Knut Markhus

Når prosjektet går over driftsfase, legger vi opp til at dette skjer med Frolands Verk som del av et konsolidert museum. Med dette følger vi hovedideene i den nasjonale museumspolitikken, som ønsker å bygge sterke museumsenheter i det nasjonale museumsnettverket. For Frolands Verk er det helt naturlig å søke seg inn i en eksisterende, sterk museumsorganisasjon, i stedet for å bygge en organisasjon som skal stå for seg selv. Dette er det både faglige, organisatoriske og strategiske grunner for. Det er gjort en intensjonsavtale med Aust-Agder museum og arkiv (AAMA), vedtatt i AAMA sitt styremøte 11. juni og Froland kommunestyre 18. juni. Vi er i en konstruktiv prosess rundt dette, og legger til grunn at en kobling til AAMA kan skje når Frolands Verk mottar driftstilskudd fra de tre forvaltningsnivåene.

Oversiktsbilde Frolands Verk. Foto Geir Eliassen

Om Frolands Verk

Frolands Verk ble etablert rundt 1765 og var i drift som jernverk til 1867, da driften gikk over til skogbruk og sagbruk. Verket ble til som det siste jernverket i det som ble kalt Arendalsfeltet, kjent for sine rike forekomster av mellom annet jernmalm. Bygningsmassen etter jernproduksjonen på Frolands Verk er borte. Det som er igjen er gårdsanlegget, og dette vil være den fysiske arenaen for et museum. Anlegget har båret navn som Frolands jernverk, Froland jernverk, Frolands værk – og går i dag under Frolands Verk, likt som stedsnavnet i området.

Frolands Verk 1831. Akvarell av Lars Berg

Hovedbygningen ble fredet allerede i 1924, og blir regnet som en av de gjeveste i sitt slag her til lands. Sammen med gårdsanlegget ellers, hagen og friluftsområdet rundt, har vi et attraktivt anlegg for museumsdrift. Det er rimelig kompakt, lett tilgjengelig for publikum, og byggene er alt i alt godt vedlikeholdt. De fysiske kulturminnekvitetene ligger først og fremst i bygningsmassen og parkanlegget.

Anlegget, og særlig hovedbygningen, har solid status som kulturminne. Men Froland kommunes kulturminneplan virker realistisk når den sier at jernverkshistorien her først og fremst har regional betydning. Næs Jernverksmuseum i Tvedestrand har en sterkere posisjon som forteller av dette temaet, gjennom sitt godt bevarte produksjonsanlegg. Samtidig utfyller stedene hverandre. Mens Næs Jernverksmuseum legger hovedvekt på produksjonen, viser Frolands Verk hvordan det sosiale livet ved jernverket kan ha vært. Her ligger det til rette for et fint samspill.

Lokalt og regionalt har Frolands Verk nok å komme med som historieforteller om det sosiale livet ved et jernverk, i autentiske omgivelser. Men nasjonalt interessant blir det først når man legger til noen andre høyst spesielle elementer Frolands Verk kan by på. Da har vi noe som gir grunnlag for å be om statlig finansiering av museet:

Niels Henrik Abel

Unikt ved Frolands Verk er historien om Niels Henrik Abel (1802-1829), et verdensnavn innen matematikk. Alt i tenårene ble han erklært som et matematisk geni. Han gikk raskt i gang med studier, blant annet i København der han i 1823 traff Christine Kemp som han forlovet seg med. I de neste årene etablerte han seg som en sterk fagperson i de ledende matematiske miljøene i Europa.

I 1827 hadde Abel opplevd motgang i en periode. Gjennom familie og kjente skaffet han forloveden post som guvernante hos familien Smith på Frolands Verk. Etter dette kom Abel til verket flere ganger, og også ved jul 1828. Nå ble han alvorlig syk, og gradvis verre gjennom julehøytiden.

6. januar skrev Niels Henrik Abel sitt siste matematiske arbeid, fra «Bukkerommet» i tredje etasje på Frolands Verks hovedhus. Etter 12

Abel-skulpturen i museumstunet. Foto: Knut Markhus

ukers sykeleie døde han i dette rommet, 6. april 1829. 28. april ble han begravet ved Froland kirke.

Mange vil ha en bit av Niels Henrik Abel. Gjerstad kommune har AbelSenteret, med forelesnings-sal og en permanent utstilling om matematikeren. Den årlige Abelkonkurransen ble etablert i Froland, men drives nå av NTNU i Trondheim. Abelprisen blir delt ut av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Det finnes Abel-skulpturer en rekke steder i Norge, og man kan vandre gjennom Rue Abel i Paris. Navnet hans og teoriene hans lever sterkt i vitenskapelige miljøer over hele kloben.

Niels Henrik Abels barndomshjem på prestegården i Gjerstad finnes ikke lenger. Av eksisterende kulturmiljø er det Frolands Verk Abel var tettest knyttet til. Skulpturen i hagen markerer den sterke koblingen, og det autentiske Bukkerommet er et fortettet høydepunkt – nesten som en helligdom å regne for de mange som beundrer og er inspirert av matematikeren. Ved å gripe Abel-temaet med stor kraft og høy kvalitet, blir Frolands Verk noe viktig å bruke ressurser på.

Bukkerommet i Frolands Verk. Foto: Knut Markhus

Vassmoen – Birkeland – Eyde

Den neste historien Frolands Verk kan ta hevd på, har også internasjonale dimensjoner. Koblingen til verket er svakere enn ved Abel, men det er god grunn til å si at Frolands Verk er det naturlige stedet å formidle det som er en underkommunisert norsk bit av verdenshistorien: Konstruksjonen av «lysbueovnen» i 1905, som gjorde det mulig å produsere kunstgjødsel. Et avgjørende teknologisk gjennombrudd skjedde på Vassmoen forsøksstasjon på Evenstad i Froland. Den første fabrikkmessige utviklingen av lysbueovner skjedde her, og var en forutsetning for etableringen av Norsk Hydro – og industriutviklingen i Rjukan og Notodden som nå har verdensarvstatus.

Bakteppet var global hungersnød. Verden maktet ikke å øke matproduksjonen i takt med folkeveksten. Det er nesten surrealistisk at vesle Froland skulle bli arena for hendelser som medvirket til å snu situasjonen. En krets sterke og kompetente personer, alle knyttet til Arendal, utgjorde persongalleriet i det norske initiativet: Ingeniør og industribygger Sam Eyde, fysikkprofessor Kristian Birkeland, statsmann og bedriftsleder Gunnar Knudsen, og kraftpioner Ragnvald Blakstad.

Det handlet om å finne en prosess for å trekke nitrogen ut av luft for å skape kunstig gjødsel. Etter noen mislykkede forsøk i Kristiania, ble forsøksvirksomheten flyttet til Vassmoen der Evenstad kraftstasjon kunne levere tilstrekkelig energi. Det var et internasjonalt kappløp, og det er av de største triumfene i norsk industrihistorie at Norge vant.

Vassmoen forsøksstasjon er borte, gjenstander fra aktiviteten der finnes heller ikke. Noen få foto er det eneste som konkret viser oss anlegget og hva som rørte seg. Men hendelsene og utviklingen er godt dokumentert. Det er en del av lokalhistorien, og samtidig verdenshistorie. Med sin nære beliggenhet til Vassmoen, er Frolands Verk en riktig plassering for en utvidet museumsformidling om det som skjedde der rundt 1905. Froland kommune legger press på seg selv ved å sette dette målet i kulturminneplanen: «Formidle historien om Frolands rolle i etableringen av Norsk Hydro som en lokal forpliktelse av nasjonal og internasjonal betydning.» Med denne historien i porteføljen, ser vi konturene av et Frolands Verk som er sentralt og viktig i en norsk museumssammenheng.

Forsøksstasjonen på Vassmoen. Ukjent fotograf, Nasjonalbiblioteket.

*Det teknologiske gjennombruddet på Vassmoen, Froland, la grunnlaget for at Sam Eyde kunne starte Norsk Hydro.
Foto: Anders Beer Wilse*

Museumsarenaen består av:

Hovedbygning

Våningshuset er bygd i 1791, påbygd på begynnelsen av 1800-tallet, fredet i 1924.

Øvrig bygningsmasse

Stallen, Vognskjulet, Fjøset, Stolpehuset, Bryggerhuset og Lillestall, samt Kantoret. Disse er oppført i første halvdel av 1800-tallet.

Hageanlegg/park

Fylkesveg 42 deler eiendommen i to. På motsatt side av hovedbygningen ligger den flotte hagen, som har blitt utviklet sammen med verket ellers. Like ved hagen ligger Lysthusheia med tilhørende opprinnelig paviljong, som for få år siden ble restaurert.

Friluftsområde med badeplass

Eiendommen ligger rett ved Trævannet. Mot vannet ligger en opparbeidet badeplass som del av et statlig sikret friluftsområde.

Brygge

På nedsiden av Lysthusheia mot Trævannet ligger også en opparbeidet brygge med båtutsettingsrampe.

Den gamle jernverkstomta med Kantoret

Da det var jernverk, lå administrasjonsbygget, kalt Kantoret, like ved på den andre siden av fylkesvei 42.

Omvisning i Hovedhuset er en bauta i formidlingsopplegget i Frolands Verk. Foto: Knut Markhus

Museumskonsept

Frolands Verk står i en tydelig teknisk-industriell ramme, og er samtidig et tydelig kulturhistorisk konsept der man kan hente inspirasjon fra litterære museer. Museumsplanene i Frolands Verk er å tydelig bygge konseptet som en helhet, der de ulike temaene og fortellingene er tvinnert sammen. Det betyr ikke at det ikke kan finnes for eksempel utstillinger eller filmer som er dedikert til Abel, til Vassmoen, til Kemp, osv. Men de ulike elementene bør snakke sammen, det må legges flid i å bygge bro mellom dem.

Tanken bak et slikt grep er at historien ikke er isolerte episoder. Ulike kapitler er avhengige av hverandre, hendelser påvirker hverandre. Det er både nyttig og interessant å få frem sammenhengene, og finne røde tråder. Om Frolands Verk får til dette på eksemplarisk vis, kan det gi ekstraordinære opplevelser – og oppdagelser.

Mulighetsstudien (januar 2024) fungerer som en dreiebok for utviklingsarbeidet som nå er satt i gang, og som skal rigge Frolands Verk for profesjonell museumsdrift. Forprosjektbeskrivelsen (august 2024) har mer detaljerte opplysninger om innholdet i arbeidet. Frivilligheten vil være en viktig kraft i prosessen. Frolands Verks Venner har i lange tider jobbet iherdig for verket, og har sammen med andre lokale ildsjeler mye å tilføre i form av kunnskap og arbeidsinnsats. Det er satt sammen en sterk ressursgruppe som støtter opp under det arbeidet prosjektet utfører.

Søknaden viser til mulighetsstudien for å gi ytterligere informasjon om konseptet. Det vil bli arbeidet videre med dette i 2026, der det statlige prosjekttilskuddet er tilegnet denne prosessen.

Dagens ovnsutstilling i Stolpehuset. Foto: Knut Markhus

Museumsutvikling – universell utforming

Bygningsmassen i Frolands Verk er i relativt god stand, men bare en viss del av arealene har tilfredsstillende tilgjengelighet. I det videre utviklingsarbeidet vil vi legge stor vekt på det museumsmeldinga «Musea i samfunnet» poengterer: «Regjeringa ser det som heilt sentralt at tilboda frå musea kjem flest mogeleg til gode (...). I tida framover vil det vera naudsynt å sjå kritisk på kven som har reell tilgang til arenaer og innhald ved musea, og fremja tiltak som siktar mot at fleire har høve til å gjera bruk av kulturgoda, ubunde av bakgrunn og funksjonsnivå.»

Som en del av forprosjektet er det satt i gang arbeid for å utrede sammenkobling av Stallen og Vognskjulet med en ny bygningsdel. Disse byggene ligger side ved side, 5-6 meter fra hverandre. Kun første etasje i Stallen har i dag universell tilgang. Ved å koble byggene sammen ved å sette opp et mellombygg, og inkludere heis og andre tiltak, vil man kunne oppnå et stort og i høy grad universelt utformet publikumsareal over to etasjer. Dette vil ha felles inngang, og flere driftsfordeler, ikke minst ved at man kan oppnå en god logistikk.

Prosjektet har hentet inn ekstern relevant kompetanse for å sikre gode løsninger: ingeniør Arnfinn Taraldsen og arkitekt Bjørn Barexstein. Det blir også gjort branntekniske som en del av dette prosjektet.

° FROLANDS VERK °
IDÉSKISSE
13.11.25. skissert av B. Barexstein

Idéskisse for sammenkobling av Stallen og Vognskjulet. Arkitekt Bjørn Barexstein

En styrke for regionen

Frolands Verk skiller seg ut ved å forene et regionalt viktig kulturmiljø med fortellinger av nasjonal og internasjonal betydning. Denne kombinasjonen gir prosjektet en bredde som omfatter kulturarv, kunnskapsformidling, besøksnæring og stedsutvikling. Frolands Verk tar en rolle som strekker seg langt utover Froland kommune.

Den regionale betydningen understrekes også av Aust-Agder museum og arkiv. I styresaken om intensjonsavtalen vurderer daglig leder at Frolands Verk og historien knyttet til stedet har stor kulturhistorisk verdi for Agder. Det pekes videre på at Froland kommune har tatt viktige grep i utviklingen av anlegget og viser god forståelse for kravene som stilles til statlig finansierte museer. AAma peker også på at Frolands Verk representerer et kulturmiljø og et formidlingspotensial som vil styrke den samlede museumsvirksomheten. På dette grunnlaget anbefalte daglig leder at styret inngikk en intensjonsavtale med Froland kommune som ledd i arbeidet med å etablere museumsdrift ved Frolands Verk.

En annen sentral styrke er den frivillige innsatsen. Frolands Verks Venneforening har gjennom mange år utviklet anlegget, bygget opp kunnskap om stedet og lagt ned et betydelig antall dugnadstimer. Denne ressursen gir prosjektet en lokal forankring og en utviklingskraft som vil være et viktig supplement til den profesjonelle museumsdriften.

Satsingen på Frolands Verk handler dermed ikke bare om å utvikle et kulturhistorisk anlegg i Froland. **Med fylkeskommunens medvirkning kan denne regionale kulturhistoriske ressursen utvikles til et profesjonelt museumstilbud med lokal forankring og nasjonal relevans.**